

Europeisk skatterett i møte med markedets kreativitet: Læringspunkter fra CumEx-Files*

Av Jan Georg Christophersen

*Title in English: European Tax Law in Dialogue with Market Ingenuity: Insights from the CumEx Files

Abstract

When focusing on the development of legal frameworks and the need for regulation, as the title above suggests, one quickly realizes that planning has its darker sides. These manifest in legal gray zones and economic manipulation, as seen in the CumEx and Cum-Cum structures in Europe. The findings span from legality to leakage, and one encounters systematic tax arbitrage, like in the CumEx case. The system itself enables profit at the expense of the collective.

When capital crosses borders, one must consider tax law, economic ethics, and political responsibility, as this carries a perspective rooted in power structures. The business sector asks whether the right at stake is one of reimbursement or redistribution, and the issue is framed as both a democratic and economic challenge – as form of tax reflection approached from a socially critical angle.

The creativity in the CumEx case lies in how the actor exploit legal gray zones and technical weaknesses in the tax system – not unlike a financial sleight of hand involving shares and timing. Simply put, the creativity in CumEx is not about discovering new value, but about creating the illusion of losses and entitlements – and then withdrawing money from the public treasury based on that illusion. It's a kind of economic illusionism, with very real consequences for society.

1. Innledning

CumEx-skandalen var en skattesvindlordning, økonomisk kriminalitet, som undergravde staters evne til å finansiere bærekraftige samfunns mål. I løpet av det siste tiåret har Europa vært vitne til den mest omfattende skattesvind i moderne tid. En systemisk og overnasjonal skatteunndragelse organisert av et nettverk av investorer, advokater og store internasjonale banker. Gjennom meget komplekse aksjetransaksjoner på høyeste nivå, kjent som CumEx og cum-cum-handler – har aktørene klart å tømme europeiske statskasser for anslagsvis 150 milliarder euro tilsvarende 1800 milliarder NOK (valutakurs pr 17. desember 2025 ca. 12 NOK per euro).

Som en merkverdighet kan nevnes at da skandalen ble vurdert i 2018 var anslaget 500 milliarder norske kroner. I 2021 kunne man fastslå at tapene var 150 milliarder euro. Forskjellene skyldes valuta, metodikk og utvidet omfang. Når man ser begge tallene i sammenheng, er det klart at CumEx-skandalen er svært mye større enn først antatt – og at den tappet europeiske statskasser for beløp som kan sammenlignes med hele nasjonalbudsjett.

La oss for ordens skyld innledningsvis redegjøre for tre nivåer av norsk skattelovgivning: lovlig – tvilsom – ulovlig.

Skatteplanlegging (lovlig) hvor lovgivningen tilpasses til skattereglene for å redusere skatt innenfor lovens rammer. Dette kan være å velge selskapsform, bruke fradrag, eller strukturere økonomien på en måte som loven uttrykkelig åpner for.

Skatteomgåelse (ikke straffbart, men kan bli tilsidesatt). Når man formelt følger loven, men hovedformålet med disposisjonen er å oppnå en urimelig skattefordel, og transaksjonen mangler

reell forretningsmessig egenverdi. Kan bli tilsidesatt av skattemyndighetene etter den generelle omgåelsesregelen i skatteloven § 13-2.

Skattesvindel (straffbart). Brudd på skattereglene – typisk å gi uriktige opplysninger, skjule inntekter, eller føre falske fradrag eller unndra skatt. Dette er straffbart etter skatteforvaltningsloven og straffeloven.

I CumEx-skattesvindelen mot europeiske stater var målsettingen å få tilbakebetalt utbytteskatt flere ganger. Metoden var å handle raskt rundt utbyttedatoen mellom flere aktører, slik at det er uklart hvem som eier aksjene når utbyttet utbetales. Resultatet ble at flere parter krevde refusjon for samme utbytteskatt. Status er at dette betraktes som skattebedrageri i de fleste land.

Metoden var å låne aksjer midlertidig til en lokal aktør før utbyttedatoen. Den lokale aktøren har bedre skatteprosent og kan kreve lavere skatt. Resultatet blir at skatten reduseres eller unngås, og gevinsten deles mellom partene. Status ble skatteunngåelse, som kan være lovlig eller gråsoner – avhengig av intensjon og nasjonale regler.

Fordi omfanget og involveringen av store banker, finansinstitusjoner, investorer og en sjokkert offentlighet, kalles det ikke sjelden en skandale. Mediedekningen har vært massiv, og saken har fått kallenavnet «CumEx» som gir det et skandalepreg og er skattebedrageri. Handlingene beskrives av myndigheter som *formodet bedrageri*, mens skandale skal forklare reaksjonen og oppmerksomheten rundt dem. Men både skattesvindel og bedrageri er riktige betegnelser, men hvis en vil være presis og juridisk korrekt, er «*skattesvindel*» det mest treffende. I Tyskland og flere andre europeiske stater har personer blitt dømt for medvirkning til skattebedrageri, altså ulovlig skattespekulasjon.

Cum-cum-transaksjoner er skatteplanleggingsopplegg der en utenlandsk investor midlertidig overfører aksjer til en innenlandsk aktør rett før utbyttebeskatning, slik at den innenlandske aktøren – som har gunstigere skatteregler – kan kreve lavere eller refundert utbytteskatt.

CumEx-dokumentene, har ikke bare avslørt alvorlige svakheter i nasjonale og internasjonale skatteregimer, men også reist fundamentale spørsmål om rettslig ansvar, institusjonell tillit og gråsoner i finansmarkedet.

Det finnes relativt begrenset, fagfellevurdert forskning som eksplisitt bruker «CumEx» som primærstudieobjekt, og mye av det mest detaljerte materialet er utredninger og granskningsrapporter (EU-institusjoner, mediekonsortier og tilsyn) (European Parliament, 2018).

Denne artikkelen søker å rekonstruere hvordan globale finansinstitusjoner, inkludert Barclays, Macquarie Bank og JP Morgan – ikke bare deltok, men i flere tilfeller aktivt organiserte og tilrettela for skatteunndragelse gjennom strukturerte handler. Ved å kombinere et rettsdogmatisk blikk på skatterettens grenser med et kriminologisk perspektiv på bærekraftskriminalitet, søker denne artikkelen å belyse hvordan slike handlinger kan forstås som både juridisk utfordrende og sosialt skadelige.

Bærekraftskriminalitet betegner handlinger eller unnlatelser som bryter lover, regler eller normer knyttet til miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft, og dermed undergraver samfunnets evne til å opprettholde langsiktige bærekraftige utviklingsprosesser. Begrepet omfatter både tradisjonelle miljølovbrudd og nyere former for kriminalitet som skader klima, naturmangfold, menneskerettigheter eller rettferdige økonomiske strukturer.

Videre vil artikkelen analysere hvordan institusjonell medvirkning og ledelsesgodkjenning i flere banker utfordrer tradisjonelle forestillinger om individuell skyld og ansvar, og hvordan dette krever nytenkning rundt strafferettslig regulering av komplisert bærekraftskriminalitet.

CumEx-dokumentene referer til en rekke avsløringer fra 2017 og fremover, hvor et internasjonalt nettverk av banker, investorer, advokater og meglere utnyttet smutthull i skattereglene for å kreve tilbake skatt på aksjeutbytte som aldri var betalt. Dette ble gjort gjennom såkalte «CumEx-handler», hvor aksjer ble kjøpt og solgt rundt utbyttedatoen slik at flere parter kunne fremstå som eiere og dermed kreve refusjon for samme aksjebeløp.

Når det gjelder juridisk rammeverk og utfordringer kommer skatterettslig gråsoner inn fordi det i mange land var denne praksisen ikke eksplisitt ulovlig før 2012, noe som skapte juridisk usikkerhet om hvorvidt handlingene var straffbare på det tidspunktet de ble begått. Handlene startet rundt 2001 og ble gjennomført i stor skala frem til avsløringen i 2018. Dette skyldes at lovgivningen og kontrollmekanismene ikke var tilstrekkelig tilpasset den typen avansert skatteplanlegging og arbitrasje som ble brukt (en økonomisk strategi der man utnytter prisforskjeller mellom ulike varer, valuta eller verdipapirer i ulike markeder for å oppnå risikofri gevinst) (Spengel et al., 2018).

I overenstemmelse med rettspraksis i Tyskland i 2024 ble en tidligere partner i advokatfirmaet Freshfields, dømt til fengsel for medvirkning til skattesvindler – et viktig juridisk gjennombrudd. I noen jurisdiksjoner ble CumEx-handlene på et senere tidspunkt ansett som straffbare, noe som har ført til vanskelig etterforskning og rettsprosesser i flere land.

Det kriminologiske perspektivet er at svindelen involverte et komplekst nettverk av aktører med høy finansiell og juridisk kompetanse, og minner om strukturer man ser i organisert kriminalitet. Bærekraftsbruddene har svekket tilliten til finansinstitusjoner og statlige kontrollorganer, og avdekker svakheter i internasjonalt samarbeid mot bærekraftskriminalitet. Når det kommer til motivasjon og rasjonalisering har mange aktører hevdet at de «bare utnyttet systemet», noe som illustrerer hvordan denne type kriminalitet ofte rasjonaliseres som lovlig, men umoralsk eller mangel på etikk.

CumEx-skandalen rammet 12 europeiske stater og fordelte seg slik at Tyskland ble rammet med over € 36 milliarder i tap. Frankrike € 17 milliarder og Italia € 4,5 milliarder er blant de hardest rammede. Men også stater som Danmark € 1,7 milliarder, Belgia rundt € 201 millioner og Storbritannia var involvert med anslått tap av 4.5 milliarder britiske pund. Den britiske delen av svindelen knyttet seg til banker og investeringsmiljøet i London. Tap for Norge førte til 580 000 norske kroner. Lovbruddene har medført omfattende politisk etterspill, reformer av skatteregler og økt fokus på finansiell transparens.

Et eksempel på hvordan en trinnvis CumEx-transaksjon kan se ut:

Investor A eier akser i selskap X verdt € 20 millioner og har rett på utbytte (€750 000).

Investor C selger aksjer til investor B – men han eier dem ikke (short selling).

Investor A mottar utbytte og får et skattebvis for refusjon av utbytteskatt (€ 250 000)

Investor A selger aksjene til investor C etter utbytte.

Investor C leverer aksjene til investor B og bataljer ham utbytte (€ 750 000).

Investor B mottar også et skattebvis for refusjon (€ 250 000)

Investor B selger aksjen tilbake til investor A.

Resultat: To refusjoner for én skattebetaling – og gevinsten deles mellom A, B og C.

Denne artikkelen undersøker avsløringene rundt CumEx-dokumentene som en betydelig advarsel med vidtrekkende konsekvenser. Gjennom et tverrfaglig perspektiv – økonomisk, juridisk og samfunnsmessig – belyses hvordan lovbruddene eksponerer sårbarheter i europeiske finans- og rettssystemer, og utfordrer sentrale normative strukturer knyttet til tillit og demokratisk kontroll.

CumEx-papirene førte i 2018 til avsløring av det største skattetyveri i Europas historie, av et internasjonalt nettverk som utnyttet skattesystemenes svakheter ved tilbakebetaling av utbytteskatt (Engeler & Obermayer, 2018).

Problemstillingen blir hvordan kan denne avsløringen forstås som et strukturelt varsku med betydning for europeiske velferdsstater?

Den metodiske tilnærmingen er at analysen baseres på offentlig tilgjengelige etterforskningsdokumenter, rapportert rettspraksis og tverrfaglig litteratur.

Estimater viser at europeiske stater til sammen ble svindlet for over 150 milliarder euro i skatteinntekter. Transaksjonenes kompleksitet avdekket utilstrekkelige regulering av kapitalbevegelser, spesielt i utbyttebeskatning. Selv mindre økonomier som den norske ble forsøkt svindlet, noe som viser de grenseløse konsekvensene.

Svindelen uttrykker uklare definisjoner av eierskap i skatterett, og reiser spørsmål om hvorvidt eksisterende lovverk er tilstrekkelig tilpasset finansieringens logikk. Flere domsavgjørelser har funnet sted i blant annet Tyskland, prosessene viser grensene for nasjonal jurisdiksjon i møte med overnasjonale nettverk. Lovbruddene synliggjør behovet for tettere rettslig samarbeid innen EU og EØS.

Når globale aktører utnytter fellesskapets institusjoner, svekkes borgernes tillit til rettssystemet og skatteetikk. CumEx-skattesvindelen ble først avslørt gjennom et omfattende samarbeid mellom europeiske gravejournalsiter i 2018, i det som ble kjent som The CumEx Files. Arbeidet som ble gjort fremstår som avgjørende mekanismer for demokratisk kontroll. Grensene mellom lovlig skatteplanlegging og moralsk og etisk uakseptabel praksis er uklar og utfordrer juridisk diskurs.

Avsløringene rundt CumEx-dokumentene må forstås som noe langt mer enn en finansiell skandale: de representerer en dyptgripende advarsel om systemisk sårbarhet i møtet med grenseoverskridende kapitalhandel. Her bør det pekes på nødvendigheten av regulatorisk reforhandling, rettslig modernisering og styrking av demokratisk kontroll (Ollivier & Didisheim, 2021).

De siste tiårene har globaliseringen av kapital beveget seg raskere enn rettslig og regulatorisk respons. Dette har åpnet et rom for kompliserte finansielle praksiser som CumEx og cum-cum-transaksjoner – transaksjonsformer som utfordrer grenene for hva som kan betraktes som legitim skatteplanlegging. Avsløringene gjennom CumEx-Files representerer derfor ikke bare enkeltsaker om skatteunndragelse, men en systemisk advarsel om svakheter i europeiske rettstater evne til å beskytte fellesskapets ressurser (Corrective, 2018).

I denne artikkelen analyseres CumEx og cum-cum-ordninger som eksempler på rettslig utnyttelse av skatteregler ved omsetning av verdipapirer, med særlig vekt på rettslige og samfunnsmessige implikasjoner i en europeisk kontekst (European Parliament, 2021).

Problemstillingen i dette arbeidet er hvordan store internasjonale banker medvirker til og muliggjør overnasjonale skattesvindler som CumEx, og hvilke utfordringer dette reiser for strafferettslig ansvar og regulering av bærekraftskriminalitet i finanssektoren (ZEW Discussion Papers, 2018).

To alternativer vil bli anvendt: I hvilken grad kan bankenes rolle i CumEx-svindelen forstås som organisert økonomisk kriminalitet? Og hvordan utfordres CumEx-handel skillet mellom juridisk adgang og straffbarhet i kompliserte finansielle transaksjoner?

Metoden er rettsdogmatisk analyse som betyr gjennomgang av lovverk og rettspraksis knyttet til utbytteskatt, bedrageri og selskapsstraff i uvalgte jurisdiksjoner (Tyskland, Danmark, Storbritannia). Analyse av hvordan eksisterende regler ble utnyttet eller oversett.

Hertil kommer kvalitativ dokumentanalyse som går ut på systematisk gjennomgang av tilgjengelige dokumenter (CumEx-Files), granskningsrapporter, tiltaler og dommer. Supplert med litteratur, medianalyse og politiske høringer.

Den kriminologiske tilnærmingen her er bruk av teorier om kriminalitet som bygger på «white-collar crime»-tradisjonen (Sutherland, 1939). Vekt på aktørenes rasjonalisering, profesjonell makt, nettverksstruktur og ansvarspulverisering, er forhold som den senere tid i stor grad har endret karakter. Tiden er kommet for å se nærmere på hvordan man forskningsmessige kan komme videre med regulering og kontroll av økonomisk og miljømessig kriminalitet.

Derfor benyttes her begrepet bærekraftskriminalitet som ikke er etablert som en juridisk eller kriminologisk samlebetegnelse som erstatter økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet. Det brukes mer som et nytt rammebegrep i forskning og debatt, men de tradisjonelle begrepene økonomisk- og miljøkriminalitet har fortsatt egne tydelige definisjoner og brukes offisielt av myndigheter og institusjoner. Definisjonsmessig handler bærekraftskriminalitet om handlinger som svekker sosiale, økonomiske og miljømessig bærekraft – og CumEx-skandalen passer inn fordi det systemisk helhetlige, gjennomgripende på systemnivå, tappet offentlige budsjetter som kunne gått til velferd, klima og rettferdig omstilling.

Når det gjelder det teoretiske rammeverket kan det bygges på skattearbitrasje og finansialisering. For å analysere CumEx og cum-cum-transaksjoner i en større teoretisk sammenheng, kan man bygge på følgende begreper. Skattearbitrasje betyr å utnytte forskjellige skatteregler – enten mellom land, mellom ulike typer inntekter, eller mellom selskaper og personer – for å redusere den totale skattebelastningen. Den er en form for strategisk tilpasning som ofte er lovlig, men som kan utfordre rettferdigheten og effektiviteten i skattesystemet. Skattearbitrasje som systematisk praksis basert på økonomisk teori og rettssosiologi (Zucman, 2015; Pistor, 2019).

Utnyttelse av ulikhetene mellom nasjonale skattesystemer og rettslige definisjoner for å redusere skattebyrden. Både CumEx og cum-cum faller begrepsmessig inn under dette som kan betraktes som (skatteplanlegging/omgåelse), men med ulike rettslige gråsoner. Juridiske aktører tolker regler ut fra enten formell lovtekst eller underliggende formål. Særlig cum-cum-transaksjoner utfordrer dette skillet, da de ofte formelt er tillatt, men materielt sett undergraver skatteintensjonen.

Finansiering av rett og skatt skjer ved at lovverket tilpasses kapitalens logikk, snarere enn omvendt (Pistor, 2019).

CumEx og cum-cum kan analyseres som uttrykk for denne trenden: sammensatte strukturer konstruert for å generere rettsikkerhetsbaserte krav uten reell verdiskaping.

Det teoretiske rammeverket bygger på forståelse for hvordan aktørene i prestisjefylte posisjoner begår kriminalitet gjennom institusjonelle kanaler (Sutherland, 1949).

Problemstillingen er: «Hvordan kan CumEx-saken forstås som et uttrykk for systematisert foretakskriminalitet, og hva sier det om regulatorisk sårbarhet i europeisk skatterett?»

Her bør fokus rettes mot hvordan selskaper som helhet (og ikke enkeltindivider) kan være ansvarlig for kriminell adferd, «corporate crime» (Yeager, 1987).

I følge Clinard og Yeager (1980) er foretakskriminalitet «Lovbrudd begått av selskaper eller deres representanter i selskapets interesse». Dette inkluderer både systematiske brudd på lovverket og utnyttelse av regulatoriske svakheter for å oppnå økonomisk vinning. CumEx passer godt her: flernasjonale banker og fond opererer innenfor juridiske gråsoner, ofte med aktiv bistand fra skattejurister, noe som gjør det til en type «hvitvasking av legitimitet».

Clinard og Yeager peker på hvordan ulovlig praksis kan bli institusjonalisert i organisasjonskulturen – særlig når det gir økonomisk utbytte og ikke sanksjoneres effektivt. CumEx-handel viser hvordan ulovlige eller uetiske praksiser kan «normaliseres gjennom: Internasjonal koordinering, bruk av rådgivere som gir en juridisk ferniss. I tillegg kommer svak reguleringskontekst der risikoen for straff er lav. Arbeidet til Clinard og Yeager fremhever hvordan manglende kontrollmekanismer bidrar til at foretakskriminalitet får utvikle seg, som i CumEx-saken hvor dette var tilfelle (Clinard & Yeager, 1980).

Til refleksjon over hvordan banker unngår offerstatus og hvorfor systemet nøler med å straffe aktører med stor legitimitet, det ideelle offer og «strafferettens grenseland» som fremgår hos (Christie, 1982).

For å analysere hvordan lovens uklarhet og manglende internasjonal samordning bevisst utnyttes kan det være naturlig å se til «regulatory arbitrage» og «legal cynicism» (Simpson & Papachristos, 2012).

Forfatterne kobler disse begrepene og gir derved en kraftfull tverrfaglig innfallsvinkel til forståelse av hvordan strukturelle svakheter i regulering og rettssystemer legitimerer økonomisk grenseoverskridelse.

Regulatorisk arbitrasje, handler om å utnytte forskjeller eller huller i regelverk – enten mellom jurisdiksjoner eller mellom økonomisk substans og juridisk form – for å oppnå fordeler som lavere skatt, mindre tilsyn eller høyere profitt. Det er en form for strategisk regelomgåelse som ofte er formelt lovlig, men som kan undergraver intensjonen bak lovverket.

Begrepet «legal cynicism», slik det utvikles av Kirk og Papachristos (2011), beskriver en kulturell ramme der aktører oppfatter loven som inkonsekvent, svak eller irrelevant, og hvor normer for regelbøying normaliseres i sosiale nettverk. Overført til finanssektoren kan dette forstås som en form for regulatorisk kynisme, slik Simpson (2019) beskriver i studier av kriminalitet: en institusjonalisert holdning der regulering ses som et forhandlingsbasert hinder snarere enn en

normativ forpliktelse. CumEx- og Cum-Cum-sakene illustrerer hvordan slike kulturelle mekanismer muliggjør systematisk utnyttelse av skatteregler gjennom tett koblete profesjonelle nettverk som deler kunnskap, legitimerer gråsonestrategier og oppfatter staters kontrollkapasitet som begrenset. Dermed fremstår skandalene ikke primært som individuelle avvik, men som uttrykk for en kollektiv kultur av kynisme overfor lovens autoritet.

Problemstillingen er delt inn i tre tilnæringsmåter. Den første problemstillingen er hvordan europeiske staters rettspraksis behandlet CumEx-transaksjoner i skjæringspunktet mellom skatteplanlegging og bærekraftskriminalitet. Spørsmålet blir etter dette hvilke rettslige prinsipper har domstolen lagt til grunn ved vurderingen av CumEx-sakene? Hvordan balanseres hensynet til rettssikkerhet opp mot behovet for effektive sanksjoner? Hva sier disse dommene om grensedragningen mellom lovlig og ulovlig skatteatferd?

Den andre problemstillingen dreier seg om det økonomiske og regulatoriske. Hvordan ble CumEx-Files regulatoriske svakheter avdekket i det europeiske skattesystemet, og hvilke implikasjoner har dette for fremtidig finansregulering (Hinterleitner & Sattler (2021).

Spørsmålet er her hvilke mekanismer muliggjorde at refusjonen kunne gjøres flere ganger med rekompensasjon av utbytte? Hvordan har europeiske tilsynsmyndigheter respondert etter avsløringene? Og kan erfaringen fra CumEx bidra til utforming av mer robust skattelovgivning?

For det tredje kommer den samfunnsmessige og etiske tilnærmingen hvor problemstillingen er – hvordan utfordrer CumEx-svindelen samfunnets oppfatning av moralsk legitimitet i den globale finansøkonomien? Med andre ord, det handler primært om hvordan kapital forvaltes, investeres og prises i finansielle markeder.

Spørsmålet etter dette er på hvilken måte har CumEx-sakene svekket tilliten til finansielle og rettslige institusjoner? Hvordan fremstilles aktørene i mediedekningen, og hva betyr dette for den offentlige forståelsen? Hvilke etiske grenser trekkes – og hvem definerer dem – når skatteplanlegging nærmer seg svindel?

2. Den juridiske gråsonen: Lovverk og skattepraksis

CumEx-handlene befant seg i en juridisk gråsonen i flere europeiske land før 2017, og noen tilfeller ble ikke eksplisitt ansett som straffbart før etter hvert som myndighetene fikk økt innsikt i praksisen.

CumEx-handlene er en type aksjehandel der flere aktører utnyttet svakheter i skattesystemet for å få tilbakebetalt skatt på utbytte som aldri var betalt. Dette ble gjort ved å handle aksjer med og uten utbytterettigheter rundt utbyttedatoen, slik at flere parter kunne kreve refusjon for samme skattebeløp.

CumEx-handel referer til en rekke avsløringer fra 2017 og fremover, der et internasjonalt nettverk av banker, investorer, advokater og meglere utnyttet smutthull i skattereglene for å kreve tilbake skatt på aksjeutbytte som aldri var betalt. Dette ble gjort gjennom såkalte CumEx-saker, hvor aksjer ble kjøpt og solgt rundt utbyttedatoen slik at flere parter kunne fremstå som eiere og dermed kreve refusjon for samme aksjebeløp.

I Tyskland ble praksisen først eksplisitt forbudt i 2012, men det tok flere år før rettsvesenet slo fast at den var straffbar. Før dette ble det ikke nødvendigvis ansett som ulovlig, selv om det var moralsk tvilsomt. I Danmark ble det avdekket i 2015 at skattemyndighetene hadde ignorert advarsler om slike smutthull, og først da ble tiltak iverksatt. I Norge ble ett tilfelle av svindel oppdaget i 2015, og ti andre forsøk ble stanset. Skattedirektøren uttalte at tilsvarende svindel ikke er mulig i dag på grunn av forbedrede kontrollmekanismer.

Når det gjelder juridisk rammeverk og utfordringer kommer skatterettslige gråsoner inn fordi i mange land var denne praksisen eksplisitt lovlig før 2012, noe som skapte juridisk usikkerhet om hvorvidt handlingene var straffbare på det tidspunktet de ble begått. I Tyskland ble det først i 2012 vedtatt lovendringer som eksplisitt forbød CumEx-handel. Etter hvert har flere stater fulgt etter med lovgivning og rettsforfølgelse, og i dag regnes CumEx-transaksjoner som skattebedrageri i de fleste jurisdiksjoner.

Det kriminologiske perspektivet er at svindelen involverte et komplekst nettverk av aktører med høy finansiell og juridisk kompetanse, og minner om strukturer man ofte ser i organisert kriminalitet. Eksemplet Maple Bank GmbH var en tysk bank med hovedkontor i Frankfurt am Main, datterselskap av den kanadiske Maple Financial Group. Den ble involvert i omfattende CumEx-transaksjoner og ble etter hvert gjenstand for etterforskning og regulatoriske tiltak. Banken svindlet de tyske skattemyndighetene for flere hundre millioner euro med aksjetransaksjoner eller var betydelig involvert i svindelen. Ved såkalte CumEx-transaksjoner ble verdipapirer flyttet frem og tilbake mellom ulike eiere, slik at staten ikke bare hadde refundert betalt gevinstskatt én gang, men flere ganger. I februar 2016 innførte det tyske Finanstilsynet (Bundesanstalt für Finanzaufsichtsbehörde (BaFin)) et moratorium mot banken på grunnlag av truede overskudd av gjeld og behov for store skatteavsetninger. Banken ble stengt for kundetrafikk og fikk forbud mot betalinger som ikke var relatert til gjeldsinnfrielse. Den ble deretter satt under insolvensbehandling. Av den grunn eksisterer ikke Maple Bank lenger som operativ bank i Tyskland og har ikke lenger tillatelse til å drive bankvirksomhet. Den såkalte CumEx Files-avsløringen ble publisert i 2018, derved ble lovbruddene kjent for offentligheten i hele Europa.

Rettspraksis i Tyskland i 2024 medførte at en tidligere partner i advokatfirmaet Freshfields Bruchaus Deringer LLP, ble dømt til fengsel i tre og et halvt år for medvirkning til grovt skattebedrageri i forbindelse med sin rådgivning til Maple Bank GmbH – et viktig juridisk gjennombrudd. Freshfields er et av verdens største og mest anerkjente advokatfirmaer, med hovedkontor i London. Ofte betraktet som en del av «Magic Circle», en betegnelse på de mest prestisjefylte advokatfirmaene i Storbritannia. Den nevnte tidligere Freshfields partneren anket til den tyste Høyesterett (Bundesgerichtshof, BGH), anken ble avvist i juli 2025, og dommen er dermed rettskraftig.

Dette er første gangen en så høytstående advokat fra et internasjonalt toppforma er dømt i CumEx-saken. Dommen markerer et viktig skritt i Tysklands rettslige oppgjør med det som regnes som landets mest komplekse skattebedrageri.

CumEx-handlene startet allerede rundt 2001, men det var først i 2012 at Tyskland – som det første landet – endret lovverket for å gjøre slike transaksjoner tydelig sagt ulovlige. Dette markerte et viktig vendepunkt i europeisk regulering av en omfattende skattesvindelordning.

Lovbruddene har svekket tilliten til finansinstitusjoner og statlige kontrollorganer, og avdekker svakheter i internasjonalt samarbeid mot bærekraftskriminalitet. Når det kommer til motivasjon og rasjonalisering har mange aktører hevdet at de «bare utnyttet systemet», noe som illustrerer hvordan denne form for kriminalitet ofte rasjonaliseres som «lovlig, men er umoralsk eller uetisk».

Cum-cum-transaksjoner er en form for skattearbitrasje der en utenlandsk aksjonær midlertidig overfører aksjer til innenlandske aktører (ofte en bank) rett før utbytteutbetaling, for så få dem tilbake etterpå. Hensikten er å unngå eller redusere kildeskatten på utbytte, eller med andre ord en skatteomgåelsesordning.

Skattearbitrasje er altså en metode som benyttes for å utnytte forskjeller i skatteregler, satser eller systemer for å redusere den totale skattebelastningen. Det kan skje både nasjonalt og internasjonalt, og brukes ofte av selskaper og investorer som har mulighet til å flytte kapital eller inntekter mellom ulike jurisdiksjoner.

Funksjonen er følgende. En utenlandsk investor eier aksjer i et annet selskap (f.eks. i Tyskland). Rett før utbytte betales, låner eller selger investor aksjene til en innenlandsk bank. Banken mottar utbytte og betaler lavere eller ingen kildeskatt (en skatt som trekkes direkte ved utbetaling av inntekt, altså «ved kilden»). Den brukes ofte når inntektsskatten utbetales fra et land til en person eller selskap som er bosatt i en annen stat. Etter utbyttebetalingen returneres aksjene til den opprinnelige eieren. Skattefordelen deles deretter ofte mellom partene (jf. illustrasjon ovenfor).

Dette er problematisk av flere grunner. Det undergraver skattesystemet ved å utnytte forskjeller i skatteregler for hjemmehørende og ikke-hjemmehørende investorer. I mange tilfeller anses det som skatteomgåelse (skatteplanlegging) eller misbruk av rettsregler, særlig hvis det ikke finnes reell økonomisk risiko eller hensikt utover skattebesparelse. Flere stater inkludert Tyskland og Frankrike, har strammet inn regelverket for å hindre slike transaksjoner.

Bankenes juridisk strategier for lovtolkning og skatteplanlegging er ofte komplekse og nøye tilpasset nasjonale og internasjonale regelverk. Banken benytter ofte formålsfortolkning for å definere handlingsrom innenfor skattereglene. De vurderer lovens intensjon opp mot konkrete disposisjoner, særlig ved bruk av selskapsstrukturer og finansielle instrumenter. Eksempel kan være den norske skatteloven § 13-2, som regulerer skatterettslig omgåelse og krever en totalvurdering av disposisjonens realitet og formål. Dette gir skattemyndighetene hjemmel til å se bort fra en disposisjon hvis hovedformålet har vært å oppnå en urimelig skattefordel, og at disposisjonen ikke har reell økonomisk betydning utover dette. Banker utnytter skatteavtaler (DTA – Double Taxation Agreements) for å redusere kildeskatt og unngå dobbeltbeskatning (Christensen, 2011).

Det etableres ofte datterselskaper eller holdingsselskaper i jurisdiksjoner med gunstige skatteregler, så lenge dette er i tråd med lovverket. Dette kan inkludere bruk av skatteparadis, men i økende grad under press fra OECDs BEPS-regelverk (Base Erosion Profit Shifting).

Skatteoptimalisering gjennom selskapsstrukturering foregår ved hjelp av strategisk bruk av fusjon, fisjon og konserninterne transaksjoner for å flytte overskudd til lavtskattende enheter. Slike disposisjoner må vurderes opp mot omgåelsesnormen – både den gjeldende lovfestede og tidligere lovfestede normen. Banker søker ofte bindende forhåndsuttalelser fra skattemyndighetene for å sikre forutsigbarhet. Det er en tendens til at banker og deres rådgivere argumenterer for en dynamisk og fleksibel tolkning av skatteregler, særlig i lys av ny rettspraksis og endringer i regelverket.

Når det gjelder den etiske og regulatoriske risikohåndteringen har banker etter finanskrisen perioden 2007–2008, med de mest dramatiske hendelsene høsten 2008 (bl.a. Lehman Brothers-konkursen), og lekkasjene som Panama Papers, blitt mer opptatt av compliance og omdømmerisiko. Mange stater har innført interne retningslinjer for å unngå aggressiv skatteplanlegging som kan være lovlig, men uetisk.

Et eksempel på fusjon vil vise hvordan flytting av skatteposisjoner kan foregå. En bank har et datterselskap med store fremførbare underskudd (tap fra tidligere år som kan brukes til å redusere fremtidig skatt). Banken ønsker å flytte disse underskuddene. Strategien blir at banken fusjonerer datterselskapet med et annet konsernselskap som har overskudd. Ved å bruke kontinuitetsprinsippet i skatteloven kap. 11, kan underskuddene videreføres til det fusjonerte selskapet. Dette gir skattebesparelse ved at overskuddet i det ene selskapet utlignes mot underskuddet i det andre. Hvis fusjonen utelukkende har som formål å utnytte skatteposisjoner, kan det anses som skatteomgåelse etter skatteloven § 13-2. Skattemyndighetene vurderer da om transaksjonen har reell forretningsmessig begrunnelse.

Et annet eksempel kan vise internprising mellom konsernselskaper. En internasjonal bank har et norsk datterselskap som kjøper IT-tjenester fra konsernets hovedkontor i Sveits fordi denne staten har lavere selskapsskatt enn Norge. Banken setter en høy internpris på tjenestene, slik at det norske selskapet får lavere overskudd og dermed lavere skatt. Sveitsiske enheten får tilsvarende høyere inntekt, men betaler mindre skatt totalt. Grensen for lovlighet går ved at prisen må følge «armlengdeprinsippet», altså det en uavhengig tredjepart ville betalt i samme situasjon. Hvis prisen er kunstig høy, kan skattemyndighetene justere den og ilegge tilleggsskatt.

Det lovlige blir uetisk når en handling er tillatt etter loven, men likevel strider mot samfunnets moralske normer, verdier eller profesjonelle etiske retningslinjer. Dette skjer ofte i gråsoner der jussen ikke gir et klart svar, men hvor handlingen likevel kan oppleves som urettferdig eller illojal.

Et eksempel på dette kan være når en bank lovlig bruker skatteavtaler og selskapsstrukturer for å minimere skatt, men det kan oppfattes som uetisk dersom det undergraver fellesskapets skatteinntekter. En bedrift kan lovlig utnytte et smutthull i loven før det tettes, men det kan være i strid med intensjonen bak loven. Det kan være lovlig å samle inn brukerdata med samtykke, men uetisk å bruke dem til manipulerende markedsføring.

Loven er ofte reaktiv fordi de kommer som svar på konkrete hendelser, kriser eller samfunnsutfordringer. Mens etikk er normativ og framoverskuende, og handler ikke bare om å reagere på det som skjer, men om å vurdere hva som bør skje. Med andre ord, etikk handler om hva vi bør gjøre, ikke bare hva vi har lov til å gjøre. Kontekst og kultur spiller inn, det som er etisk

akseptabelt i én sammenheng, kan være forkastelig i en annen. Når det gjelder etisk refleksjon i praksis kan et godt verktøy være å stille spørsmål som: Er dette i tråd med våre verdier? Vil jeg være komfortabel med at dette ble offentlig kjent? Skader dette noen – selv om det er lovlig?

3. Bankenes rolle i CumEx-Files strukturen

CumEx-handlende var teknisk innviklete, og baserte seg på en kjerneidé: å skape forvirring om eierskap til aksjene rundt tidspunktet for utbyttebetaling. Ved hurtige transaksjoner mellom ulike aktører, ofte koordinert av banker, fremsto flere parter som legitime eiere av samme aksjepost. Dette muliggjorde flere krav om tilbakebetaling av kildeskatt på ett og samme utbytte. Bankene fungerte som både forvaltere, kontoførere og tilretteleggere i disse handlene.

Handlene ble typisk strukturert på følgende måte: Et pensjonsfond solgte aksjer «cum-dividende» (med rett til utbytte) til en motpart som kjøpte dem «ex-dividende» (uten rett til utbytte). Gjennom «short selling» og derivatkontrakter ble aksjene relokert på en måte som forvirret myndighetens oversikt over hvem som faktisk eide aksjene ved utbyttedatoen. Bankene bisto i opprettelsen av dokumentasjonen som lot flere parter kreve refusjon for samme utbytteskatt.

Flere banker, både investorbanker og forvaltningsinstitusjoner, leverte ikke bare teknisk infrastruktur, men også juridisk rådgivning som muliggjorde omgåelse av lovverkets intensjoner. I noen tilfeller ble det brukt interne «compliance»-avdelinger til å gi grønt lys for strategiutfordringer, til tross for kjennskap til de potensielle straffbare konsekvensene.

Sentrale funksjoner omfatter: Tilrettelegging av transaksjonsskjeder via egne handelsbord. Opprettelse av «sparekonti» og anonyme kontorer som skjulte reell eier. Samt bistand til skatterefusjonsprosedyrer, herunder utfylling av skjemaer og innsending til myndighetene.

Et sentralt juridisk skille går mellom det å være passiv tilrettelegger av prosesser og det å være aktiv medvirker. Flere domstolsavgjørelser i Tyskland og Danmark viser at grensen mellom lovlig og ulovlig tilrettelegging er flytende. Der hvor bankene har hatt kunnskap om helheten i strukturen, og ikke bare utført isolerte transaksjoner, har retten i økende grad konkludert med straffbar medvirkning til bedrageri.

Videre pekes det i granskningsrapporter på at enkelte banker opprettet egne interne «CumEx-arbeidsgrupper» som systematiserte og skalerte (tilpasset størrelsen etter omfanget) denne praksisen varte over år. Dette styrker argumentet for at vi ikke bare står overfor enkeltstående lovbrudd, men strukturelt forankret og strategisk bærekraftskriminalitet.

Dette finner vi dokumentert i det omfattende journalistiske samarbeid ledet av det tyske mediehuset Correctiv, sammen med medier som Die Zeit, Le Monde, The Guardian og Danmarks Radio (DR). Disse institusjoner avslørte hvordan banker, investorer og advokater manipulerte utbytteskatt via såkalte «cum-ex» og «cum-cum» transaksjoner.

Den europeiske verdipapir- og markedstilsynsmyndigheten European Securities and Markets Authority (ESMA) publiserte en sluttrapport om CumEx (ESMA70-155-10272) (2020).

Rapporten handler om CumEx, Cum-Cum og andre ordninger for tilbakekreving av utbytteskatt. I rapporten analyserer hvordan disse transaksjonene kunne skje, og gir anbefalinger for

bedre kontroll og regulering (Final Report on CumEx and other multiple withholding tax reclaim schemes. www.esma.europa.eu)

I Norge har oppmerksomheten knyttet til CumEx-saken vært moderat tatt i betraktning alvorlighetsgraden. Fra Skattedirektoratet ble det bekreftet i 2018 at Norge ble forsøkt svindlet via CumEx-transaksjoner. Et tilfelle ble gjennomført med tap på 580 000 kroner, mens et forsøk på totalt 350 millioner kroner ble stoppet. Dette skjedde etter samarbeid med danske myndigheter i 2015 og bidro til å avverge større tap.

Deutsche Bank ble implisert som sentral clearing-part, og ble i 2020 etterforsket for rolle som systembærer i utbetalingene. Barclays Bank ble i 2022 gjenstand for granskning av britiske Financial Conduct Authority (FCA) for intern rådgivning knyttet til cum-cum-varianter av transaksjonene. Macquarie Bank i Australia erkjente at de hadde hatt rolle som tilrettelegger og godtok et økonomisk oppgjør for å unngå rettslig forfølgelse.

Disse sakene illustrer hvordan banker har operert i gråsoner mellom finansiell innovasjon og skattekriminalitet, og hvordan rettssystemet stadig utfordres i møtet med finanssektorens kompleksitet og globale rekkevidde.

4. Kriminologisk analyse av strukturell medvirkning

Innen bærekraftskriminalitet er det typisk at aktører ikke ser på sine handlinger som moralsk forkastelige. I CumEx-transaksjonene ble dette særlig tydelig ved at flere bankansatte og ledere forsvarte virksomheten med henvisning til at handlingene var «lovlige» innenfor rammene av eksisterende regelverk.

Sentrale rasjonaliseringsteknikker som gjennomføres har ofte karakter av appell til lovens taushet. Handlingen var ikke eksplisitt forbudt på tidspunktet, ergo legitim. Ansvarspulverisering er en annen, «ingen» hadde det fulle bildet – handlingen ble fordelt over flere ledd og aktører. Dobbeltmoral ble benyttet overfor interne kritiske røster hvor virksomheten ble fremstilt som «skatteoptimalisering».

Dette gjenspeiler hva Edwin Sutherland beskrev om white-collar crime – lovbrudd begått av sosialt privilegerte individer i kraft av sin yrkesposisjon (Sutherland, 1949).

I senere forskning er begrepet avgrenset til såkalt «occupational crime» (yrkeskriminalitet) som omfatter lovbrudd begått av enkeltpersoner i kraft av deres stilling, for egen personlig vinning (Clnard & Yeager, 1980).

Corporate crime (foretaks- eller selskapskriminalitet) lovbrudd begått av et selskap eller av ansatte på vegne av virksomheten, for å gi fordeler til selskapet (Yeager, 1987).

Dette kan være statlig autoriserte lovbrudd hvor styresmaktene står bak, profesjonelle overtredelser begått av eksempelvis regnskapsførere, revisorer og advokater på vegne av virksomheten. Andre kjennetegn kan være resultat av organisasjonskultur, press eller systemfeil, hvor typisk kartellvirksomhet, miljøkriminalitet begått av selskapet, regnskapsmanipulasjon for styrke selskapets resultater og ulovlig arbeidslivspraksis.

I dette arbeidet benyttes begrepet bærekraftskriminalitet som ramme for å omfatte alle nevnte former.

Selv om CumEx-handlingene ikke nødvendigvis var kriminelle etter alle berørte staters lovgivning på gjerningstidspunktet, viser strukturen klare likhetstrekk med organisert kriminalitet. Koordinert rollefordeling mellom banker, meglere, juridiske rådgivere og prosedyrer. Langvarig og profesjonalisert virksomhet, med egne interne strukturer og prosedyrer. Samt overnasjonalt samarbeid og bruk av jurisdiksjonsarbitrasje i regulering og selskapsrett for å forvirre nasjonale skattemyndigheter.

Jurisdiksjonsarbitrasje i skatterett innebærer at aktører (typisk selskaper, investorer eller enkeltpersoner) velger å plassere virksomhet eller eiendeler i en jurisdiksjon (land/stat) hvor reglene er mest mulig fordelaktig, og derved unngå uønskede lover eller reguleringer i en annen jurisdiksjon.

CumEx-saken gir en interessant bakgrunn for å forstå hvordan økonomisk og miljørelatert kriminalitet kan ses under begrepet bærekraftskriminalitet når vi ser på samspillet mellom offentlig konsesjon, statlig kontrollvirksomhet og bedriftenes handlinger. Banker og finansinstitusjoner opererer med offentlige tillatelser (konsesjoner) fra myndighetene for å kunne drive sin virksomhet. Når disse aktørene misbruker systemet (som i CumEx, hvor man manipulerte skatterefusjoner på aksjeutbytte) er dette økonomisk lovbrudd, som svekker tilliten til finanssektoren.

Cum-Ex-skandalen er i utgangspunktet en skattesvindel, men den kan forstås som en form for bærekraftskriminalitet fordi den undergraver samfunnets økonomiske bærekraft på samme måte som miljøkriminalitet svekker naturens bærekraft. Begge har handel om profittmotivert kriminalitet og det tapper felleskapet for ressurser og svekker evnen til å finansiere bærekraftige løsninger. Med andre ord CumEx-skandalen kan forklares som miljøkriminalitet i overført betydning – ikke fordi den direkte ødelegger natur, men fordi den undergraver samfunnets evne til å finansiere og gjennomføre bærekraftige tiltak. Dermed passer den inn i en bredere kategori av bærekraftskriminalitet, der både økonomiske og miljømessige lovbrudd svekker vår felles fremtid.

I Bærekraftperspektiv: Offentlig konsesjon skal sikre at bankdrift bidrar til samfunnets langsiktige stabilitet. CumEx viser hvordan denne legitimiteten (økonomisk) kan brukes til å utbytte systemet i stedet for å støtte bærekraftige samfunnsstrukturer (Schön, 2019).

CumEx avslører svakheter i statlig regulering og kontroll. Manglende koordinering mellom nasjonale skattemyndigheter gjorde det mulig å hente ut milliarder i uberettigede skatterefusjoner. I relasjon til bærekraftskriminalitet skal statens kontroll beskytte felleskapets ressurser og sikre rettferdig fordeling. Når kontrollen svikter, åpnes rom for systematisk kriminalitet som undergraver statens evne til å finansiere bærekraftige tiltak (helse, utdanning og klima).

Banker og investorer organiserer komplekse transaksjoner for å maksimere profitt gjennom skatteunndragelse. Dette er klassisk «entreprisekriminalitet», kriminalitet integrert i forretningsmodellen. I et bærekraftperspektiv handler bedrifter i strid med samfunnsansvar og undergraver statens økonomiske kapasitet til å drive bærekraftig politikk. CumEx er et skoleeksempel på bedriftsaktører som systematisk utnytter lovverket for profitt. Når staten ikke

evner å regulere eller kontrollere svindelen, blir den et strukturelt problem. Statens passivitet eller mangel på kapasitet gjør at kriminaliteten kan fortsette.

Vi kan plassere CumEx på følgende måte: Kjernen er økonomisk kriminalitet (skatteunndragelse). Form er entreprisekriminalitet (bedriftenes handlinger). Konsekvensene blir stat-selskapskriminalitet (statenes kontrollsvikt). Av dette får vi bærekraftskriminalitet (destabilisering av samfunnets evne til å finansiere bærekraft).

En utfordring ved kriminologisk analyse av skattekriminalitet er at den ofte fremstår som «offerløs»: Det finnes ingen enkeltperson som trer frem som offer. Offentligheten oppfatter ikke nødvendigvis tapet av skatteinntekter som dramatisk, til tross for at beløpene overgår langt de fleste tradisjonelle lovbrudd. Kriminelle handlinger i hvitsnippsegmentet forbindes ofte med legitime aktører og kompliserte, tekniske prosesser, noe som reduserer allmenn fordømmelse. Dette stiller spørsmål ved hvorvidt velferdsstaten kan opprettholde tillit og legitimitet når store finansaktører ikke straffes på linje med andre grupper i samfunnet.

Et tilbakevendende tema er den tilsynelatende straffefriheten i saker som involverer mektige institusjoner. Årsaker inkludert: manglende kapasitet og kompetanse i politi- og skattemyndigheter. Politisk motvilje mot å konfrontere sentrale finansaktører. Samt retts tekniske utfordringer ved å bevise intensjon og ansvar i intrikate selskapsstrukturer. Noen reaksjoner har vært symbolpolitiske snarere enn strukturelle – med bøter fremfor fellende dommer, og reformer av rapporteringssystemer heller enn bytte av fast eiendom, hvor makeskiftet kan skje med eller uten mellomlegg i form av penger eller andre verdier.

I en tid der tilliten til demokratiets institusjoner allerede er under press, kaster CumEx-sakene lange skygger over idéen om rettferdighet og ansvarlighet. At milliarder av offentlige midler kan tappes fra europeiske statskasser uten alvorlige rettslige konsekvenser for nøkkelaktørene, reiser spørsmålet: har rettsstaten miste evnen – eller viljen – til å konfrontere bærekraftskriminalitet?

CumEx-transaksjoner var lenge teknisk mulig innenfor eksisterende lovverk. Det faktum at dette kunne skje med fullt juridisk dekke, påviser en systemfeil: når jussens kompleksitet gjør at bare de med tilgang til eksperter og kapital kan navigere den effektivt, er likhet for loven bare et ideal. Og når aktørene kan unngå straff på grunnlag av lovmessige teknikaliteter – ikke moralens eller samfunnets etos (avsenderens troverdighet, karakter og moral) – mister rettsstaten sin normative kraft.

Myndighetenes reaksjon har ofte vært preget av symbolpolitikk – pressemeldinger, komitéutredninger og viljeserklæringer – men uten reelle tiltak mot kjerneaktørene. Dette fungerer mer som en beroligende strategi enn en kraftfull respons. Det gir inntrykk av handling, mens den systematiske unnlatsen av å etterforske og tiltale de ansvarlige svekker tilliten til statens integritet.

Ressursmangel i politiet og rettsapparatet brukes ofte som begrunnelse for manglende fremdrift. Men når etterforskningen stopper ved nasjonale grenser, eller aldri rekker de sentrale finansaktørene, kan dette oppfattes som villet blindhet. Lobbyvirksomhet, politiske forbindelser og frykt for økonomisk destabilisering gjør etterforskningen til et «minefelt» – ikke bare juridisk, men også politisk.

Straffefrihet for milliardtappingen av europeiske statskasser svekker demokratiets grunnlag. Når vanlige borgere blir stilt ansvarlig for små forseelser, men eliten slipper unna for massive lovbrudd, skapes et asymmetrisk rettssystem. Det underminerer ideen om at staten beskytter fellesskapet, og gir grobunn for kynisme, polarisering og populistiske strømninger.

CumEx-transaksjonene har avdekket mer enn én skattemessig svindel. Den har blottlagt en systematisk svikt der rettsstaten, politiske beslutningsaktører og institusjonell moral svikter når de konfronteres med makt og penger. Å rettferdiggjøre straffefrihet, symbolpolitikk og etterforskningens begrensninger er mulig – men det er ikke bærekraftig. Et samfunn som ønsker å være demokratisk og rettferdig må våge å stille også de mektige til ansvar.

5. Strafferettslig ansvar og rettspolitisk regulering

Etter avsløringene i CumEx-saken har flere europeiske land iverksatt omfattende etterforskninger og rettsprosesser. I Tyskland kom gjennomslaget i 2024 idet en fremtredende tysk skatteadvokat i et anerkjent advokatfirma ble en sentral figur i den omfattende CumEx-saken som involverte avanserte skattetransaksjoner brukt til å kreve tilbake skatt som aldri ble betalt. Medvirkning til grovt skattebedrageri, noe som markerte et viktig rettslig gjennombrudd og førte advokaten til tre og et halvt års fengsel. Likevel har mange banker og aktører unngått straffeforfølgelse gjennom forlik eller ved å påberope seg manglende forsett.

Flere stater i Europa har i etterkant strammet inn regelverket for skatterefusjon og aksjehandel rundt utbyttedato og opprettet spesialenheter for bekjempelse i skatteetater og i påtalemyndigheten. Videre har man revidert selskapsstrafferegler for å holde juridiske personer ansvarlige.

Tradisjonelt har strafferetten vært individorientert, men CumEx-saken aktualiserer spørsmål om fengselsstraff. I flere jurisdiksjoner, som Norge og Tyskland, åpner lovverket for at selskaper kan holdes strafferettslig ansvarlig dersom ledelsen har handlet klanderverdig eller systemsvikt har muliggjort lovbrudd.

Utfordringene i praksis gjør det vanskelig å bevise skyldkravet hos ledelsen. Risikoen for høye bøter blir sett på som «kostnad med virksomheten» snarere enn reell sanksjon. Manglende internasjonal harmonisering gjør det mulig å flytte virksomhetet til mer «reguleringsvennlige» jurisdiksjoner.

I en moderne rettsstat er det ikke lenger tilstrekkelig å holde enkeltpersoner ansvarlige for lovbrudd. Økende kompleksitet i organisasjoner og global økonomi har gjort det nødvendig å utvikle mekanismer for foretaksansvar, der selskaper som juridiske personer kan holdes rettslig ansvarlige. Samtidig har compliance vokst frem som en sentral strategi for å forebygge og håndtere risiko. Det er derfor av betydning å utforske hvordan selskapsstraff, compliance og foretaksansvar fungerer i teori og praksis – og hvilke spenninger som oppstår i skjæringspunktet mellom juss, etikk og økonomi.

Her kan det vises til bærekraftskriminalitet som et rammebegrepet. Et begrep som ikke har én presis, avgrenset definisjon, men som fungerer som en overordnet kategori for å samle og

strukturere ulike fenomener, idéer eller problemstillinger. Det setter rammer for hvordan man kan forstå og diskutere et tema, uten å være like konkrete som et juridisk eller teknisk begrep.

Teoretiske rammer for foretaksansvar kan sees som at dette ansvar bygger på idéen om at selskaper kan begå lovbrudd gjennom sine ansatte, systemer eller beslutningsprosesser. I norsk rett er dette hjemlet i straffeloven § 27, som åpner for foretaksstraff selv om ingen enkeltperson har utvist skyld.

«Et foretak kan straffes for straffbare handlinger begått av noen som har handlet på vegne av foretaket». Dette betyr at foretaket kan bli ilagt straff (som bot eller inndragning) hvis: En ansatt eller representant har begått en straffbar handling. Handlingen er gjort i foretakets interesse eller på dets vegne. Det kreves ikke nødvendigvis skyld hos ledelsen. Bestemmelsens formål er å sikre at selskapet ikke kan unndra seg ansvar ved å skyve skyld for handlinger over på enkeltpersoner. Hertil kommer at det kan motivere foretak til å ha gode rutiner og internkontroll.

Dette representerer et objektivt ansvar, som har vært gjenstand for debatt: Er det rettferdig å straffe et foretak uten å påvise individuell skyld? Noen hevder dette bryter med skyldprinsippet og uskyldighetspresumpsjonen i Den europeiske menneskerettighetskommisjonen (EMK) jf. artikkel 6 og 7. EU-retten har utviklet et eget konsept om «foretaksskyld», der skyld kan etableres ut fra ytre omstendigheter – som at foretaket «ikke kunne være uvitende» om den konkurranseskadelige atferden. Dette skaper et skille mellom faktisk uvitenhet og rettslig villfarelse, og åpner for sanksjoner selv uten identifisering av enkeltpersoner.

Compliance handler om virksomhetens evne til å etterleve lover, regler og etiske standarder. I praksis innebærer dette etablering av kontrollsystemer, opplæring, varslingskanaler og internrevisjon. Den såkalte trelinjemodellen – operativ ledelse, risikostyring og uavhengig revisjon – er anerkjent som god praksis.

Et effektivt complianceprogram krever: Tydelig mandat og støtte fra styret, uavhengighet fra operativ ledelse, risikobasert tilnærming og rapportering og kompetente ressurser og etisk kultur. Men compliance er ikke bare teknikk – det krever også organisasjonspsykologi. Hvordan skape en kultur der ansatte faktisk følger reglene, og ikke bare krysser av i skjemaer? Her møtes teori og praksis, og resultatet ligger ofte i ledelsens integritet og insentivstruktur.

I praksis er selskapsstraff ofte et resultat av regulatorisk håndheving, for eksempel ved brudd på konkurranselovgivningen, korrupsjon eller hvitvasking. Myndigheter står overfor krevende avveininger: Hvordan sikre avskrekking uten å skade økonomisk stabilitet? Skal man bruke forlik og administrative sanksjoner fremfor rettsak? Hvordan belønne samarbeid og selvrapportering uten å undergrave rettferdighet?

Studier har vist at handhevingene ofte er suboptimale, med uklare kriterier for straffereaksjon og manglende transparens. Dette kan svekke tilliten til systemet og gi inntrykk av at store selskaper slipper billig unna (Hjelmeng og Jacobsen, 2019).

Foretaksansvar og compliance representerer et forsøk på å balansere effektivitet, rettferdighet og forebygging. Men i praksis oppstår spenninger. Juridisk teori krever klare kriterier, men foretak er ikke personer. Etisk teori krever ansvarlighet, men hvem bærer ansvaret i en kompleks organisasjon? Sist, men ikke minst, økonomisk teori krever insentiver – men kan straff endre atferd?

Disse spenningene gjør selskapsstraff til et felt i stadig utvikling, der rettslige, organisatoriske og normative hensyn veies mot hverandre (Moland & Mykland, 2023).

Selskapsstraff, compliance og foretaksansvar er ikke bare juridiske begreper – de er uttrykk for hvordan samfunnet forsøker å regulere makt, ansvar og etikk i en kompleks verden. Teorien gir oss rammer, men praksis krever nyanser. Skal rettsstaten bevare sin legitimitet, må den evne å holde også de mektige ansvarlige – uten å miste rettferdighetens kjerne.

Etterdønningene av CumEx-saken involverer mange aktører, regler og mekanismer – og krever inngående analyse for å forstå. Imidlertid har det satt fart på internasjonalt samarbeid og kontrollmekanismer har blitt skjerpet – særlig innen EU og OECD er det foreslått flere tiltak: Automatisk informasjonsutveksling mellom skattemyndigheter. Felles definisjoner av skatteunndragelse og skatteplanlegging. Beskyttelse av varslere og insentiver for intern varsling. Etablering av svartelister for banker og rådgivere som gjentatte ganger bryter regelverk. Etter CumEx-svindelen fremkom et nettverk av investorer og banker som utnyttet svakhetene i skattesystemet for å få uberettiget refusjon av utbytteskatt. Arbeidet med preventive tiltak kan sies å være kommet i gang.

EU har styrket kontrollmekanismer for utbytterefusjon, inkludert krav om dokumentasjon og kryssjekking mot registre. Økt fokus på transparens og informasjonsdeling mellom medlemslandene. Dessuten har EU-kommisjonen presset på for harmonisering av skatteregler og bedre beskyttelse mot skatteunndragelse blant medlemslandene (European Banking Authority, 2020).

OECDs Forum for Tax Administration (FTA) har etablert Taskforce on Shared Intelligence and Collaboration (JITSIC)-nettverket – et samarbeid mellom 38 stater for å dele etterretning og bekjempe skatteunndragelse. Internasjonalt samarbeid er avgjørende for å stoppe svindelordninger som gjelder skatteforhold. OECDs Regulatory Police Outlook 2025, fremhever behovet for smarte og fleksible reguleringer som kan tilpasses raskt endrede forhold.

Denne undersøkelsen viser noe av nåtidens og fremtidens kontrollmekanismer? Automatisert datadeling mellom skattemyndigheter vokser frem. KI-baserte analyseverktøy for å oppdage mistenkelige transaksjoner er tatt i bruk, og multilaterale avtaler som forplikter stater til å rapportere og samarbeide brukes i en viss utstrekning allerede. Og det forekommer økt press på finansinstitusjoner for å sikre etterlevelse og rapportering. Dermed gjenstår det å se om tiltakene får reell effekt.

Banker kan og bør ilegges straff som juridiske personer når de bryter loven – særlig i saker som gjelder hvitvasking, konkurranselovbrudd eller manglende internkontroll. Dette er både rettslig mulig og prinsipielt viktig.

Et sentralt rettspolitisk spørsmål er hvorvidt banker – som sammensatte, flernasjonale foretak – bør kunne ilegges straff i form av bøter, lisensinndragning eller eksklusjon fra offentlige kontrakter. Argumenter for dette inkluderer: Preventiv effekt av økonomiske sanksjoner kan påvirke beslutningstakere. Normativ signaleffekt viser at også «de mektige» holdes ansvarlig. Systemisk ansvar når kriminalitet er strukturert inn i virksomheten, må virksomheten også svare for. Kritikere

hevder imidlertid at dette rammer uskyldige ansatte og aksjonærer, og at det er vanskelig å skille mellom «systemfeil» og «individuell ansvar».

Rettslig grunnlag foreligger i strafferetten § 27 åpner for at foretak – inkludert banker – kan straffes selv om ingen enkeltperson har skyld. Foretaksstraff er fakultativ, men brukes når det er hensiktsmessig for å sikre ansvar og ha en preventiv effekt. Banker omfattes av hvitvaskingsloven, og kan ilegges bøter ved brudd på rapporteringsplikt eller manglende kontrollrutiner.

Hvorfor havner banker i situasjoner som bør medføre foretaksstraff som kan være pulverisering av ansvar, hvor det sikres at lovbrudd ikke går ustraffet. Nettopp fordi banker har stor økonomisk kapasitet, kan bøter gi reell effekt. Preventiv virkning kan resultere i at banker innfører bedre rutiner og internkontroll. Dessuten kommer renommé i betraktning fordi det kan skade bankenes omdømme, noe som gir insentiv til å følge loven. Motargumentene har ikke uteblitt og går i det vesentlige ut på at man kan ramme aksjonærer og ansatte som ikke har skyld. Og videre at foretaksstraff må vurderes konkret i hver sak og det vises til objektivt ansvar og rettferdighet.

Et godt eksempel er DnB, som i 2021 ble ilagt en bot på 400 millioner NOK for manglende tiltak mot hvitvasking. Det viser at foretaksstraff kan brukes effektivt – og at banker ikke står over loven.

6. Avslutning

CumEx-Files har avdekket en dyptgripende systemsvikt i det europeiske skatte- og finanslandskapet. Gjennom en kombinasjon av juridiske smutthull, profesjonell rasjonalisering og institusjonell medvirkning har store internasjonale banker bidratt til å tømme europeiske statskasser for milliarder. Denne artikkelen har vist hvordan slike handlinger ikke bare utfordrer rettsstatenes evne til å håndtere lover, men reiser også grunnleggende spørsmål om ansvar, tillit og rettferdighet i en globalisert økonomi.

Ved å kombinere rettsdogmatisk analyse med kriminologisk teori, har vi sett hvordan grenser mellom lovlig skatteplanlegging og straffbar skatteunndragelse kan viskes ut når aktørene har tilstrekkelig makt, kompetanse og nettverk. Det er derfor avgjørende at fremtidig regulering ikke bare fokuserer på tekniske regelendringer, men også på internasjonal kultur, etterlevelse og rettslig ansvarliggjøring.

Skal rettsstaten bevare sin legitimitet, må også de mektigste aktørene i samfunnet kunne stilles til ansvar – ikke bare i teorien, men også i praksis.

Referanser

- CORRECTIV. (2018). *The CumEx-Files: A cross-border investigation*. <https://correctiv.org/en/top-stories/2018/10/18/cumex-files>
- Christensen, J. (2011). The looting continues: Tax havens and corruption. *Critical Perspective on International Business*, 7 (2), 177-196. <https://doi.org/10.1108/174220411111128214>
- Christie, N. (1982). *Pinens begrensning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Clinard, M. B., & Yeager, P.C. (1980). *Corporate crime*. New York: Free Press
- Engeler, U., & Obermayer, B. (2018). *CumEx-Files: The biggest tax theft in European history*. Correctiv. <http://cumex-files.com>
- ESMA70-155-10272 (2020). Final Report on CumEx and other multiple withholding tax reclaim schemes (EN)
- European Parliament (2018). "The Cum-Ex Files – Information document (Cum-ex/Cum-cum)." Brussels: European Parliament, 26 November 2018.
- European Banking Authority (2020). *EBA sets out its expectations to banks on dividend arbitrage trading schemes*. <https://www.eba.europa.eu/eba-sets-out-its-expectations-banks-dividend-arbitrage-trading-schemes>
- European Parliament (2021). *Cum-Ex and CumCum cases: The impact on EU Member States' tax revenues*. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/documnet/EPRS_STU\(2021\)662605](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/documnet/EPRS_STU(2021)662605)
- Hinterleitner, M. & Sattler, T. (2021). Regulatory failure and tax fraud: The case of Cum-Ex in Germany. *Regulation & Governance*, pp. 1 – 17.
- Hjelmeng, E. og Jacobsen, J. (2019). Skyldkrav i konkurranseretten – mot et objektivt ansvar for systemsvikt. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 132, Nr. 4 ss. 557-611.
- Moland, K. Mykland, A. (2023). *Combating Withholding Tax Reclaim Schemes in Europe: An event study examining the effect of policies aimed at combating fraudulent withholding tax reclaim schemes*. Master thesis Bergen: Norwegian School of Economics (NHH).
- Kirk, D. S., & Papachristos, A. V. (2011). Cultural Mechanisms and the Persistence of Neighborhood Violence. *American Journal of Sociology*, 116(4), 1190-1233.
- Ollivier, N. & Didisheim, J. (2021). The Cum-Ex tax scandal – A fraud on investor? *International Bar Association (IBA)*, 27. May. Tilgang fra: <https://www.ibanet.org>. (Tilgang 18. desember 2025).
- Pistor, K. (2019). *The Code of Capital: How the Law Creates Wealth and Inequality*. Princeton University Press.
- Schön, W. (2019). Tax Abuse and the CumEx Scandal: Lessons for International Tax Law. *World Tax Journal*.
- Simpson, S. S. (2019). *White-Collar Crime: A Criminological Approach*. Cambridge University Press.
- Spengel, C. et al. (2018). International Tax Arbitrage: The case of Cum-Ex and Cum-Cum Transactions. *ZEW Discussion Paper*.
- Sutherland, E. (1949). *White Collar Crime*. Holt, Reinhart and Winston.
- Yeager, P. C. (1987). *Corporate criminal behavior as organizational deviance*. In M.B. Clinard & Yeager, p. c. (eds.) *Corporate Crime* (pp. 106-125. Free Press.
- ZEW Discussion Papers, (2018). *World Tax Journal, Regulation & Governance*.
- Zucman, G. (2015). *The Hidden Wealth of Nations: The Scourge of Tax Havens*. University of Chicago Press.